

בלבבי ארבע יסודות

שואל לעניין מבט מבחוץ על עולם ארבעת היסודות

- ממנו נמשכים התענוגים ותאוות ממנו... יסוד העפר - ממנו נמשכים עצלות ועצבות...". וכל זה מיוסד, כמובן, על דברי ר' חיים ויטאל בשערי קדושה, אלא שכנראה לרוב פרסום הדברים לא היו צריכים מקור.

וכן מצינו באותו דור לעוד אחד מתלמידי הבעש"ט, בספר "מאור עיניים", שכתב על עבודת המידות ע"פ מבט ארבעת היסודות, ודבריו הם בשינוי קצת מדברי ר' חיים ויטאל, וז"ל:

"[לצד הטוב] יסכימו כל הד' יסודות בנין גופו כל אחד לעבודתו, כי הן גם כן שרשן משמו ית' כנודע שהוא השתלשלות ד' אותיות של שם הוי', וכשאין הדבור שמור כראוי ונפגם מגביר הרע שבו, ומושך אותו על ידו בד' יסודות לרוע המדות שהוא בבחי' פירוד, כנודע שהטוב הוא בחי' אחדות והרע הוא בחי' פירוד. כי מצד האש מתאוה ומתלהב לתאוות רעים, ומצד יסוד המים אהבת התענוגים, ומצד יסוד הרוח ההתנשאות והגיאות, ומצד יסוד העפר העצלות בעבודתו ית'..."

הרי לפי דבריו התאוה וההתלהבות הם מיסוד האש, האהבה מיסוד המים, ההתנשאות וגיאיות מיסוד הרוח, והעצלות מיסוד העפר.

יעקב: ואילו לדברי ר' חיים ויטאל התאוה מיסוד המים וההתנשאות והגיאות מיסוד האש... **צבי:** כן. אבל כמו שכבר הזכרנו בהזדמנויות אחרות, המידות הן מורכבות... למשל, ה"אש" שבתאוה היא ה"חמדה", התאוה הלוהטת למה שאין לו שהוא מאוד רוצה, וה"מים" שבתאוה הוא "תאוות התענוגים" כלשון ר' חיים ויטאל, כלומר הרצון להיות שקוע כל הזמן בהנאות שיש לו. וכן בעניין ההתנשאות - יש רצון להיות "מעל כולם", מיסוד האש שעולה למעלה מהכל, ויש רצון להיחשב בעצמו מרומם בלי יחס של "למעלה מכולם", הנקרא "גסות הרוח" בלשון חז"ל, וכן הרצון להיות מפורסם, שאלו הם מיסוד הרוח.

[המשך בס"ד שבוע הבא...]

אולי הספר היסודי הראשון של תורת הבעש"ט, מופיעה אריכות גדולה מאוד על עניין ארבעת היסודות ועל דברי ר' חיים ויטאל, וז"ל:

"נודע, כי נפש האדם חוצבה מן ד' יסודות רוחניים, שמהם נוצרו כל העליונים, והם ד' אותיות שם הוי"ה... כמ"ש בשער הקדושה פ"א, יעו"ש. והד' יסודות הם אש, רוח, מים, עפר, וכל מדות הטובות והרעות מושרשים בד' יסודות הגוף וכמ"ש הרב הנ"ל בספר הנ"ל שער ב', וז"ל, ולכן כל מדות רעות נחלקות אל ד' מינין וזה פרטן, יסוד האש ממנו נמשך הגאווה להיות היסוד הזה גבוה וקל מכולן ובכללה הכעס ובקשת השררה להשתרר ולהתנאות על הבריות והשנאה לזולתו, יסוד הרוח ממנו נמשך הדבור הנק' שיחה בטילה ובכללה חונף ושקרים ולשון הרע ולגלות שבחיו לבריות, יסוד המים ממנו תאות התענוגים כי המים מצמיחים כל מיני תענוג ובכללה החמדה והקנאה, יסוד העפר ממנו מדת העצבות בכל פרטיו ובכללה העצלות בקיום התורה והמצוות מפני עצבוננו על השגת קניני העו"ז וכו'. וכ"ז מצד היצה"ר, חלק הרע שבד' יסודות הנ"ל..."

ועיי"ש בהקדמת ה"תולדות" שמבאר עפ"ז את מאמר חז"ל ש"ד צריכים להודות", כשהוא מסביר שכל א' מהם רומז למי שהיה שבו בידי אחד מהיסודי המידות הרעות האלו, עיי"ש.

יעקב: יפה מאוד!

צבי: מאותו דור של תלמידי הבעש"ט מצינו אריכות בדברים אלו גם בשם ר' פנחס מקוריץ, הובא בספר אמרי פנחס שער טהרת המידות אות ו, וז"ל:

"היה אצלו חיוב בכל שבת לדבר מהלימוד של המידות... ויש ביצה"ר ארבע יסודות מצד הגוף, ומצד היצ"ט ארבע יסודות מצד הנשמה כנגד ד' אותיות שם הוי"ה... תחילה צריכים לדבר מד' יסודות שמצד הגוף. יסוד האש ממנו נמשכת הגאווה... [כאן מאריך מאוד בעניין הגאווה]... ובכלל יסוד האש הוא הכעס... [כאן מאריך בעניין הכעס, וכן בכולם]... ענף מן הגאווה אהבת השררה והכבוד... יסוד הרוח ממללא... שקרים רכילות ליצינות שיחה בטלה... לגלות שבחו לבריות... יסוד המים

רקע: שבוע שעבר למדו החברים את אריכות דברי ה"שערי קדושה" בפנים, איך שהוא מייסד שיסוד כל המידות הן לטוב והן למוטב הם מארבעת היסודות, ואיך שמתרגם ר' חיים ויטאל את הדברים למעשה, בחילוק המידות לד' כללים עם ענפים מסודרים...

יעקב: לפני שנמשיך, אולי כדאי שנסדר לעצמינו בקיצור נמרץ איך ר' חיים ויטאל חילק את המידות ע"פ ארבעת היסודות? אתה זוכר מה היו הכללים ומה הענפים?

גרשון: כבר הכנתי לעצמי רשימה מסודרת, והנה הוא:

יסוד האש - הכלל: גאווה וכעס, והענפים: קפידה, בקשת שררה, ושנאה.

יסוד הרוח - הכלל: שיחה בטילה, והענפים: חנופה, שקר, לשה"ר, ושבח עצמו.

יסוד המים - הכלל: תאוות התענוגים, והענפים: חמדה וקנאה.

יסוד העפר - הכלל: עצבות, והענף: עצלות.

יעקב: אני רוצה להעתיק את זה לעצמי ולנסות לזכור את זה... תודה רבה!

גרשון: עכשיו, אם נחזור לנושא המקורות, אולי באמת תוכל להראות לנו כמה דוגמאות איפה רואים שהבאים אחרי ר' חיים ויטאל באמת הושפעו מדבריו על נושא ארבעת היסודות?

צבי: בודאי!

באופן כללי, התקופה הבאה בתורת האגדה אחרי תקופת האריז"ל היתה תקופת החסידות, ואחריה תקופת המוסר ששורשה בתורת הגר"א. אז בוא נתחיל עם החסידות, ונראה כמה דוגמאות המראות איך שכבר מתחילת תקופת החסידות נהפך מבט ארבעת היסודות לאחד מ"אבני היסוד" של תורת המידות. נתחיל בדור הראשון של ספרי החסידות, מתלמידי הבעל שם טוב:

כבר בהקדמה לספר "תולדות יעקב יוסף",

שאלות שנשלחו למערכת יסוד המים

שאלה:

אחרי בירור מעמיק בד' יסודות, הגעתי למסקנה שיסוד העיקרי שלי הוא יסוד המים. הזמנים הכי יפים שלי של התרוממות בכל עניין, בין בלימוד ובין בעבודת השם, היו כשהיו לי מנוחת הנפש ורוגע פנימי, אבל רציתי לשאול על עניין שמעסיק אותי הרבה וחיפשתי ועיינתי בספרי הרב ועדיין לא הגעתי למסקנה ברורה.

מצד שאני יסוד המים אני צריך חיבור ללימוד התורה וזה מגיע מלימוד ברוגע ובלי טרדות ולחץ. כמובן שבחיים ישנם

תשובה:

ב' חלקי העבודה - כוחו החזק ואיזון כלל הכוחות

לקחת נקודה אחת ולהתמקד רק בה, ולכאורה זה היפך העבודה למצוא את ה"שביל הזהב" בין כל מידה ומידה. אולם, התשובה לדבר היא כי כבר לימדונו רבותינו שכל מידה טובה כוללת בתוכה את כל המידות הטובות כולם, כי כל מידה טובה פרטית יכולה לשמש כ"פתח" ו"שביל" להשיג על ידה את שאר כל המעלות כולן. וזה בדיוק עבודת האדם - למצוא את הנקודה הטובה שכבר יש לו לאדם בתוך מידותיו, ולהתמקד בהרחבת אותה הנקודה עד שהיא תביא אותו להשיג איזון ושלימות בתוך שאר כל מידותיו. וא"כ, אחרי שהאדם מזהה את כוחו החזק, עבודתו לחפש איך להרחיב את אותו כוח שלא יישאר כוח פרטי בלבד, אלא ישמש כפתח לתיקון כל המידות כולן.

וזה באמת אחת מהתועלויות הגדולות של מבט ארבעת היסודות. שהרי ידועים דברי רבותינו שכל יסוד מתפרט הוא עצמו לד' תת-יסודות פרטיים, כמו "עפר שבעפר", "מים שבעפר", וכו'. וכיון שכן, לאחר שהאדם מצא את היסוד הכי חזק שלו, עבודתו היא לא להשאיר את זה כיסוד אחד פרטי, אלא להרחיב את ההתפרטות הפרטית של היסוד החזק שלו לכל ד' חלקיה הפרטיים. וע"י כן, האדם יזכה לפתוח בעצמו פתח איך להתחבר לכל מידה ולכל מצב באופן פרטי. ולעניינו, מי שכוחו החזק הוא יסוד המים, נצרך ללמוד מה הם העפר שבמים, מים שבמים, רוח שבמים, ואש שבמים, והם ישמשו לו לפתח רחב להרחיב את כוחו החזק לאזן את כל כוחותיו כולם.

כלל יסוד המים

ואנחנו לעומתו עבודתנו להתאווה גם אנו לקירבתו ית', להפנים "כי רק זה הוא הטוב", ולהימשך אחריו "כברזל אחר אבן השואבת". הרי שיסוד המים כוללת בתוכו מבחינה מסויימת את כל העבודה כולה.

מה הם ה"תת-יסודות" של יסוד המים?

מים שבמים

לחלק את התעסקויותינו לד' קבוצות: יש דברים שאנחנו

יסוד המים הכללי עניינו חיבור, תענוג, נעימות, והימשכות. מבחינה מסויימת, כל תכלית הבריאה היא עבור יסוד המים, שדרכו האדם מתחבר להקב"ה - "האדם לא נברא אלא להתענג על ה' וליהנות מזיו שכינתו". וזהו מה שאמרו חז"ל ש"התאווה הקב"ה להיות לו דירה בתחתונים",

נתחיל מהמים שבמים. ממבט כללי, אנחנו יכולים

שאלות שנשלחו למערכת יסוד המים

הרי שכל מלחמה ומריבה, שורשו מכך שהאדם מחובר מאוד למשהו עד שבעבורו הוא יוצא לריב עם מתנגדיו. אלא שמי שאין עיקר כוחו מיסוד המים, אף שזה עדיין נכון שקיים בתוכו כח של חיבור שמניע את המריבות שלו, מ"מ אותה נקודה היא בדרך כלל נעלמת והוא אינו חש בה בגילוי. משא"כ מי שעיקר כוחו מיסוד המים, הוא יכול להשתמש בכח המים שבמים בכדי להתמקד באותה נקודה של חיבור הגנוזה בתוך הקנאות שלו לש"ש וכדו'.

נקטנו כאן דוגמא קיצונית של מריבה, שבפשוטה היא ההיפך של יסוד המים שעניינו חיבור, והראנו איך שגם בה גנוזה כח של חיבור מיסוד המים. אבל הוא הדין בכל חלק וחלק מחלקי החיים - אין דבר בעולם שאין בו נקודה של חיבור. יש אדם שעמל לפרנסתו וחי חיים של טירדות מרובות עקב הוצאות משפחתו הברוכה. אם יתן אל ליבו להתבונן שבת-הכרתו מה שנותן לו את הכח להמשיך בדרכו הוא אהבתו והחיבור שלו לילדיו ובני משפחתו, הוא יוכל לגלות את אותה האהבה יותר ויותר בחייו היום יומיים, וחייו יוכלו לאט לאט להפוך מחיי טירדה לחיי אהבה ונתינה.

ולפ"ז, עיקר הפתרון למעשה הוא שלפני כל עניין של טירדה שהאדם מתעסק בו, הוא יעצור לרגע ויזכיר לעצמו מהו נקודת החיבור שמונחת באותו עניין שהוא הולך להתעסק בו, והוא ינסה להרגיש קצת חיבור לעניין. או לחילופין, שהוא יקח זמן אחר של שקט, וינסה לעבור על מעשיו של אותו היום ולמצוא את נקודת החיבור שיש לו עם כל אחד מהם, ולהרגיש קצת חיבור לכל אחת מההתעסקויות שלו. וע"י כן, המעשים הופכים לאט לאט ממעשים יבשים למעשים עם יותר ויותר חיבור פנימי.

שאר חלקי המים

משהו חדש ולא להצטמצם למה שכבר מוכר לו, וכדו'. **כח** העפר שבמים הוא ההנאה מ"גמרו של דבר". מכך, האדם יכול ליהנות מלהשלים את מחויבותיו ולגמור את המוטל עליו, כי הוא נהנה מעצם כך שהוא "סיים" את מה שהיה מוטל עליו לעשות. בכל דבר שאדם עושה, גם אם הוא אינו כ"כ מחובר לדבר, מ"מ הוא יכול ליהנות בסוף מלראות ש"יצאתי לעשות משהו, וסיימתי אותו". ועל דרך זה היא ההנאה של "רוצה אדם בקב שלו" - שהאדם נהנה לראות שעמלו עשה פירות, וע"י כן הוא מתחבר לפרי עמלו וטירחתו. וא"כ, אם האדם כבר צריך לעמול בדבר מסוים, הוא יוכל ע"י כח זה למצוא חיבור וסיפוק מסויים מהפירות הטובים שמעשיו יניבו בעזה".

עיקר מטרת התשובה הוא לפתוח אפיקים רחבים להתבוננות איך לנצל את כח יסוד המים, כדי שמי ששורשו ביסוד המים יוכל להתחבר על ידו לכל מצב ומצב ולכל כח מכוחות נפשו, וכמו שהארכנו למעלה, והם בבחינת "תן לחכם ויחכם עוד".

בהצלחה!

עושים ששייכים בעיקר ליסוד המים, כגון סעודת שבת עם המשפחה וכדו'. יש דברים שעושים לפעמים שעיקר עניינם מלחמה והתנגדות מיסוד האש, כגון עמידה על זכויותינו נגד אינשי דלא מעלי או קנאות לש"ש וכדו'. ישנם הרבה מאוד ממעשינו שעיקר עניינם הוא עצם התנועה במסלול תנועת החיים כשלעצמו מיסוד הרוח, כגון שינה, קימה, וכלל ההליכה בדרכי החיים. וישנם הרבה ממעשינו שעיקרם "פרטים מעשיים", שהמציאות של יסוד העפר מחייבת אותנו לדקדק בהם ולמלאות אותם כפי הנצרך. וא"כ, בפשטות מי שעיקר כוחו הוא מיסוד המים הוא מוגבל להצליח בעיקר רק בחלקי החיים מהסוג של הדברים הנעימים, כגון שסעודת השבת שלו תהיה ממש עם רוממות ודביקות עילאית, וכן ינצל את שאר חלקי החיים הנעימים מעין אלו, אבל שאר חלקי החיים לא שייכים כ"כ לחלקו. [ובאמת גם בזה יש עבודה שלימה, והלוואי שהיינו שמים לב לחלקים הנעימים של החיים ובאמת מנצלים את הנעימות הזו לבנות חיבור אמיתי עם המשפחה, עם החברים, ועם הקב"ה].

אולם, ע"י כח המים שבמים, האדם יכול לזהות לא רק את המים הכלליים שבחיים, אלא אף את המים הפרטיים שבכל חלק וחלק שבחיים. שהרי באמת בכל חלק וחלק שבחיים אפשר למצוא נקודה של חיבור! למשל, ביחס לחלקי האש שבחיים, מלחמות והתנגדויות, איפה יש כח של חיבור? על זה כותב המסילת ישרים בפרק יט, "בכלל האהבה השמחה, הדבקות, והקנאה... הענף השלישי הוא הקנאה, שיהיה האדם מקנא לשם קדשו, שונא את משנאיו ומשתדל להכניעם במה שיוכל, כדי שתהיה עבודתו יתברך נעשית וכבודו מתרבה... וזה פשוט כי מי שאוהב את חברו אי אפשר לו לסבול שיראה מכים את חברו או מחרפים אותו ובודאי שיצא לעזרתו".

עד עכשיו עסקנו בכח המים שבמים - למצוא את נקודת המים והחיבור שכבר נמצאת וגנוזה בכל מצב ומצב. עכשיו נדבר קצת על שאר חלקי המים שהזכרנו - איך מיסוד המים אפשר לבוא לעורר ולהתחבר לשאר חלקי כוחות הנפש שבאדם.

כח האש שבמים הוא ההנאה דווקא מעבודה קשה, ליהנות מעמידה באתגר. זוהי הנאה טבעית שמצויה לרוב - גם הנאת ילדים דווקא ממאכלים חריפים מגיעה מיסוד האש שבמים, הנאה מ"לנצח" את ה"התנגדות" של החריפות. אם האדם ילמד את עצמו את ההנאה הזו, אז הוא יתאוה לנצח את יצרו ולבלום את תאוותיו, כי זה נותן לו את הסיפוק הגדול של עמידה באתגר, שהיא הנאה הרבה יותר גדולה מההנאה שמגיעה מהכניעה ליצר.

כח הרוח שבמים הוא ההנאה מ"כלליות". הרוח מנשבת לכל כיוון וכוללת בתוכה את כל הצדדים, ומכוחו האדם נהנה מלהיות כללי ורחב אפיקים, ולא להצטמצם רק לדברים פרטיים. מכוח כך, האדם יכול ליהנות דווקא מההשתייכות לכלל ומהטירחא עבור אחרים, דווקא מלהיות "רואה את הנולד" ולא להצטמצם בהנאה העכשווי, דווקא מלנסות

שבעים כוחות הנפש לגר"א - אש

אש (ב)

חללות - העלאה מתתא לעילא

הנפש קיים רק לאחר שיש חללות במקום. מקום הנפש הוא בחלל של המקום.

הוציאו מחללו של עולם' - העלאה ללמעלה מן המקום

נאמר באברהם: 'הוציאו מחללו של עולם'. כאן יש העלאה ללמעלה מן המקום, למעלה מן המזל.

בטבע הבריאה, כל דבר צריך מקום, והמקום של כל הדבר הוא החלל שבו. המקום קדמה לנפש. המקום יכול להתקיים בלי נפש. אבל הנפש אינו נמצאת אלא אם יש מקום.

מצד כך, אויר מים ואש, זה יחס של שלש - זה שורש של מקום. ועומק ההגדרה, בדברי הגר"א ועוד מרבותינו, בשורש הראשון שלהם הם אחד. כל התחלקות שורשו באחד. הדוגמא השורשית לכך, היה ג' אבות, אבל אדם הראשון כלל את כולם בתוכו. בכל חלוקה של שלש, הדבר בשורשו הוא אחד. אמ"ש - מצד החלוקה הם שלש, אבל מצד השורש, השלשה הם אחד.

יש מקום שמוגדר בשורשו שהוא אחד, ויש מקום שמוגדר בהתפרטותו שלש.

מקום שהוא אחד - זה דברי חז"ל 'אין העולם מקומו, אלא הוא מקומו של עולם'. המקום לפנינו מתחלק לשמים וארץ ואויר ביניהם. 'הוא מקומו של עולם' - זה תפיסת המקום לפני ההתחלקות לשלש. מצד 'הוא מקומו של עולם' - הנפש אינו יכול להתקיים. כי במקום שאין חלל, אין קיום לנפש. ב'הוא מקומו של עולם', זה מקום שאינו מתחלק לאויר מים ואש, לשמים וארץ ואויר, למעלה מטה ואמצע, אלא זה מקום אחד בלתי מחולל, אין מקום לנבראים. מצד האבחנה של 'קוב"ה וישראל אורייתא חד', מצד כך יש אבחנה של 'הוציאו מחללו של עולם'.

אבל מתפיסה הפשוטה של הנבראים, שהם תפיסה של נברא, לבר, לחוץ - ונמצאים במקום שיש חלל, לא בעצם הוויית הדבר אלא בתוך הדבר. מצד כך ב'מקומו של עולם' אין מקום לנבראים. רק כאשר המקום מתחלק לשלש, מים-מילוי אש-חלל אויר- תנועה, זה שורש תפיסת נבראים.

זה הסוד שאברהם ניצול מכבשן האש - הוא עולה למעלה מאויר מים ואש. זה אותו אבחנה שעל אברהם 'הוציאו מחללו של עולם'.

בעומק, אש אוכלת אש, אש השכינה - האש אוכלת את האש שמתחלקת לשלשה, וכוללם אותם בלמעלה מן האש.

מצד כך, אין מקום לנפש אלא בתפיסת חללות.

(המשך השיעור בגיליון הבא.)

כח החללות בשורשה, שהיא תפיסת האש, בעומק, היא העלאה מתתא לעילא. כי זה טבע של האש לעלות מתתא לעילא. כי האש חושק לשורשה. דבר שהיה מלא ועכשיו נעשה מחולל, זה אש. האש מניע דבר מכח רוח, אויר. והחלל מתמלא מכח מים. מעיקרא המים מילאו את הכל. המים מילאו את הדבר. הכל היה מלא במים. וההסתלקות של המים נקרא אש. תנועת המים שעלו מעלה - זה אש. כח העלייה, ובדקות כח החללות שבדבר, נקרא אש.

לכן המקום שנסתלק ממנו המים נקרא יבשה. זה מצד יובש האש. יש יובש של עפר ויש יובש של אש. מה שהסתלק - נקרא אש של חולים. "ויחל" - זה מכח האש. זה נקרא אש דחולים, אש של חולי, אש אוכלת, אש שמחללת. "הוציאוהו ותשרף את אביה, היא מחללת", וכן על זה הדרך.

מים שלפני החללות האש, ומים אחרי חללות האש

(מעיקרא היה הכל מלא במים - זה כח המילוי מעיקרא. לאחר מכן היה חלל, זה אש. זה אבחנה של רקיע מבדלת. והתנועה ממילוי לחללות, ומחללות למילוי זה נקרא רוח. בדקות יותר, יש מים שלפני החללות. זה מים שקדמה לאש. ויש מים שבאים לאחר החללות. זה מים שלאחר האש. בתחילה היה רקיע ואחרי כן נאמר קיוו המים ותראה היבשה. מצד המילוי שקדמה לחללות, המים קדמה לאויר.)

בתמצית, יש אויר מים אש. אויר - זה הכח למלאות. מים - הוא הכח שמילא את הכל מעיקרא. אש - זה הכח שסילק.

אלו הם שורשי הכוחות - באבחנת מקום. ושורשי הדברים בספר יצירה פרק ג'.

נפש - תפיסת חללות

יש שלשה תפיסות: מקום, זמן, ונפש.

הנפש אין לה מקום אלא על גבי חלל הקודמת לה. בכדי שיהיה נפש, חייב שיהיה לה מקום. אם אין לה מקום, הנפש לא קיים. שורש כל הבריאה, הדבר הראשון שהיה - זה מקום, החלל הפנוי. לאחר מכן היה זמן. ולאחר מכן היה נפש (ביום חמישי, נפש בעלי חיים, וביום שישי, נפש האדם). הסדר של הבריאה הוא - מקום, זמן, נפש.

בלשון פשוטה, נפש אינה יכול לחול רק אם יש מקום. אבל המקום יכול להתקיים בלי נפש. בראשית הבריאה, היה מקום בלי נפש. בודאי שבדקות גם שם היה בנפש, אבל מדובר כאן מצד התגלות של הדבר. בדקות, ההגדרה היא, כי הנפש מקבלת מקום מצד החללות שבמקום. המקום עצמה מתקיים מהמילוי של המקום, כאשר המקום מתמלא. אבל

שורש תיקון מדת הקנאה - צירוף יוסף ויהודה

איפה מתגלה התיקון של יהודה ושל יוסף? "ויגש איליו יהודה", וחז"ל אומרים על זה, שזה נקרא "שני המלכים נועדו ונפגשו יחדיו". כאן בעצם מתגלה ששניהם נפגשים כמלכים, לא כהורדה של שניהם מגדולתם.

הפגם של קנאה מה פעל? הורידו את יוסף מגדולתו ומכר אותו למצרים, והורידו את יהודה מגדולתו והורד למצרים. מה היה גדולתו של יהודה? הוא היה מלך. כששני המלכים נועדו ונפגשו יחדיו, כאן מתגלה ההפקעה של הקנאה על יהודה והקנאה על יוסף. וזה גם היה השורש לגאולת מצרים. הצירוף של שניהם היה ההיפוך של ירידה מגדולתם. הם הצטרפו במערכת מלכות דיהודה ומלכות דיוסף, שמגלה ששניהם הם מלכים, ושם בעצם יש את גילוי מהלך התיקון למדת הקנאה.

קנאה דקדושה

מהו עומק התיקון לקנאה?

יש כמה וכמה דינים של קנאה. יש דין קנאה בסוטה גבי קינוי הבעל על אשתו, שנאמר שם "וקינא לה", הקינוי נקרא כן מלשון קנאה. מהו לשון קינוי? בלשון התורה לפעמים לשון קינוי הוא מדין התראה, ולפעמים לשון קינוי הוא לשון כעס, "קנוניא ביניהם", ולפעמים הקינוי הוא מלשון נקמה, כמו שנאמר בפנחס, ש"קינא קנאת ה' צבאות", שזה מלשון נקמה, וכמו שאמר רש"י על זה, נקמה למעלה ונקמה למטה.

מהו הקנאה דקדושה? זה קנאה שמביאה לידי נקמה דקדושה. אם הקנאה לא מביאה לנקמה, יש עליו קושיא עצמה. "וניקיתי דמם לא ניקיתי", הקב"ה מביא נקמה - האם זה כמו שבני אדם נוקמים? ח"ו. מהי ענינו של נקמה? כל נקמה בגמטריא קץ. נקמה וקנאה שורשם חד, וכמו שרואים אצל פנחס. מהי קנאה במהלך הפנימי? מלשון של נקיון, "נקה". אחד מן י"ג מידות הרחמים

של הקב"ה נקרא "ונקה", שזה מתגלה כשהקב"ה הוא "אל קנא ונוקם", זה אופן של מדת "ונקה" - זה מערכת של קנאה, אבל מדין נקיון.

כל קנאה דקדושה בעומק היא מידותו של הקב"ה כביכול של אל קנא ונוקם, זה מדה שהוא מנקה את מי שקינא בו. קנאה היא מלשון התראה, ומלשון כעס - שורש קלקול, כי על ידי התראה יש אפשרות להעניש. ומה קורה כאשר אני מעניש? "ממכה עצמה מתקן רטייה", אז מה התיקון שמתגלה? מתגלה שהנקמה שהיא תולדת הקנאה היא שורש הנקיון קנא, נקה - שורשם חד, ואותיות א' ו' מתחלפים. ומצד כך, כל קנאה דקדושה מביא לידי נקיון.

הקב"ה בתחילה כביכול כועס ולאחר מכן הוא מתרה, ולאחר מכן הוא נקרא אל קנא. ומה קורה כאשר הקב"ה מקנא? הוא מנקה את מי שהוא מקנא בו. יש מערכת אחת של ונקה מדין נקמה, ויש מערכת של נקיון שמתלבשת במדת קנאה. ואז כאשר הוא ית' מקנא, זה חלק ממערכת הנקיון, וזה לא מערכת של קנאה כפשוטו.

מצד כך, כל המערכת של קנאות דקדושה בעומק, היא מערכת של נקיון. לא רק כפשוטו "קנאת סופרים תרבה חכמה", שאני רוצה להגיע אליו. כי המערכת הזו מהיכן היא באה? מתולדת חטא הנחש, שראה אדם וחוה כשהמלאכים צוננים להם בשר ומסננים להם יין, והוא התקנא בהם. ומכאן ואילך, כל מערכת החכמה בא באופן של קנאה. אז מה התיקון? לא קנאת סופרים, אלא לגלות את מדת הקב"ה של "ונקה", ולהתדבק במידותיו, מה הוא וכו' אף אתה וכו'. ואיך מתדבקים במדת "ונקה"? להתדבק בכך שמדת הקנאות של הקב"ה היא נקיון.

וממה צריכים להתנקות בעומק? מעצם הקנאה! הקנאה בא לקנאות ולנקום ולנקות את עצם המידה שנקרא קנאה, שהיא שורש כל קלקול החטא. מצד כך, קנאה דקדושה בעומק, היא - לנקות.

ובדקות יותר, את מה לנקות? יש בזה שני מהלכים את מה לנקות. מהלך הראשון לנקות היא, ההסכמה שכל אחד צריך להיות במקומו. ומהלך השני של נקיון, שהיא מהלך הפנימית - הוא מדת ההשתוות (ונדבר בזה בהרחבה בעזה"ת בהמשך). ואלו הם שני מהלכים איך מתקנים את מערכת הקנאה.

בתמצית הדברים, התיקון של מערכת קנאה דקלקול, שנבנה או על עלייה על גבי רעה, או על גבי להשפיל את רעהו - והתיקון בפשטות היא "קנאת סופרים תרבה חכמה", כלומר - להשוות אותי אליו.

זה ההגדרה הפשוטה. אבל בהגדרה עמוקה יותר, יש שני מהלכים של תיקון של מדת הקנאה - האופן התיקון הראשון היא שכל אחד נמצא במקומו, "איש על מקומו יבא בשלום", כשיבוא בשלום אין קנאה. כאשר פנחס מקנא קנאת ה' צבאות, מה נאמר שם? "כי הנני נותן לו את בריתי שלום", למה, כי כאשר פנחס קינא, בכפילות לשון של קנאה (בקנא את קנאתי), הוא קינא את הקנאה עצמה, הוא תיקן את המדה שנקראת הקנאה.

"בכל אדם מתקנא, חוץ מאב בבנו ורב בתלמידו". ההלכה של "קנאים פוגעים בו, הלכה ואין מורין כן", זה לא קבלה מרבו. יש כאן תיקון שלם למערכת הקנאה. מה היא באה לנקות? את עצם הקנאה. וזה בעצם התפיסה שכל אחד על מקומו יבא בשלום.

אם כל אחד מסכים לבוא במקום אשר בו הוא נמצא, בלשון הפשוטה ביותר זה נקרא אמונה, שמאמין שזה צריך להיות מקומו [מחמת שהכל בהשגחתו ית'] ואז אין קנאה.

ובלשון עמוקה יותר, מהלך נוסף הוא, כאשר נתגלה מהלך של השתוות, הנה המלכים נועדו ונפגשו יחדיו - אם אני יגלה השתוות, אין מקום מעיקרא לקנאה כלל.

(המשך השיעור בגיליון הבא.)

מבחן להעכרה עצמית

חלק א'

יסוד הרוח \ יסוד העפר נמרץ \ לאה ואדיש - היפראקטיבי \ מיושב

לפניך שתי סיטואציות, כל אחת עם שתי תגובות אפשריות. תנסה לדמיין איך אתה היית מגיב!

סיטואציה ראשונה - נמרץ מול לאה ואדיש

האם אתה...

א. מתקשה מאוד להישאר במקום אחד אפילו רק לברכות קריאת שמע ושמונה עשרה, אתה תמיד מקפיד לשים את הטלית ותפילין בחדר צדדי של הבית הכנסת ומתפלל שם פסוקי דזמרא תוך כדי חופש תנועה, הלוך וחזור, ותמיד כשמתאפשר, אתה מעדיף בית כנסת עם הרבה מקום כדי שאף פעם לא תיתקע בין שני אנשים בלי מקום לנוע.

או אולי אתה...

ב. תמיד מנסה להגיע קצת מוקדם ולסיים לשים את הטלית ותפילין לפני תחילת התפילה, יושב במקום שלך משך כל הפסוקי דזמרא וכל התפילה, וכמעט תמיד מחכה עד אחרי סוף התפילה, ובאופן הכי אידיאלי עד אחרי קצת לימוד גם, להתחיל להוריד את הטלית ותפילין.

אתה יוצא זה מוצאי יום כיפור. תוך ארבעת הימים הבאים אתה צריך לבנות את הסוכה ולסדר את כל ההכנות ליום טוב בשביל כל המשפחה - הרבה מה לעשות! איך אתה ניגש למצב הזה? האם אתה...

א. מרוגש, אתה כבר רוצה להוציא את דפני הסוכה, ואתה מתמלא בחיות כשאתה מתכנן את כל הסידורים השונים שאתה תסדר בימים המרגשים הבאים...

או אולי אתה...

ב. מרגיש עומס רק מהמחשבה של כל הסידורים המורכבים שצריכים להיעשות, ואתה משתוקק רק לשבת בבית ברוגע, מכין את האוכל וארבעת המינים כשכל שאר המשפחה יסדרו את כל הבניית הסוכה והקניות העמוסות.

- סיטואציה שנייה - היפראקטיבי מול מיושב -

איזה תיאור מתאר אותך יותר טוב כשזה מגיע לתפילה?

סיטואציה שנייה - היפראקטיבי מול מיושב

ב. מיד סוקרת את הסביבה בחיפוש אחר האמא שלו. את בודקת לראות אם אולי מישהי אחרת כבר עדכנה אותה על ההתרחשות. כשאת רואה שהאמא עוד לא מעודכנת, את נעמדת ומתחילה ללכת בכיוון שלה תוך כדי סקירה חוזרת, אולי מישהי אחרת כבר תעדכן אותה לפני ולא יהיה צורך בהתערבות שלך. "אני אחראית", את חושבת לעצמך, "אבל אני לא רצה כל פעם שיש אקשן. אם יש צורך, ודאי שארצה לעזור."

אבל באמת את יושבת בגינה ורואה איך תינוק נופל

מנדנדה, קרוב למקום ישיבתך. הנפילה לא היתה מגובה רב, אבל התינוק מתחיל לצרוח. את...

א. קופצת מהמקום, ממהרת לתינוק בצעדים גדולים, ומרימה אותו. את מנסה להרגיע אותו תוך כדי שענייך תרות אחרי האמא שלו. כשאת מזהה את האמא, את ממהרת אליה עם התינוק ומספרת בדיוק מה שראית ואיך שהגבת. "והעיקר, הוא כבר אצל אמא. איזה מסכן..."

מבחן להערכה עצמית

חלק ב'

יסוד הרוח \ יסוד העפר נמרץ \ היפראקטיבי - מיושב \ לאה ואדיש

יסוד העפר

מיושב \ לאה

יסוד הרוח

נמרץ \ היפראקטיבי

10

9

8

7

6

5

4

3

2

1

האופציה השנייה, שהיא לסלוד מהתנועה ובעקבות כך לנסות להטיל את מה שמוטל עליו על אחרים. כמובן שאם יש אחרים שיותר מתאימים למטלה ורוצים לעשות אותו בשמחה אין בכך בעיה, אבל כשזה אחריותו של האדם והוא מתקשה להתמודד איתו, זה כבר מורה על כבידות בלתי מאוזנת של יסוד העפר.

לעומת זאת, בסיטואציה השנייה של ההנהגה בתפילה, כאן זה המקום הנכון להשתמש במידה של יישוב ומנוחה. שם באופציה הראשונה האדם מתקשה מאוד בעבודה הזו, וזה מורה על חוסר איזון של יסוד הרוח לצד הפעילות-יתר, משא"כ באופציה השנייה, שיש לאדם את הכח להשקיט את תנועתו ולהתמקד בתפילה ברוגע מול בוראו, שזה שימוש מאוזן של מידות היישוב והרוגע של יסוד העפר.

הסבר: בכל אחד מהצדדים, הבאנו הן שימוש מאוזן במידה, והן שימוש בלתי מאוזן במידה. ביחס לכח התנועה של יסוד הרוח, השימוש המאוזן שבמידה הוא להיות מלא מרץ וחיות לפעול את חלקו בעשיית רצון ה' בעולם, והשימוש הבלתי מאוזן שבמידה הוא הנטייה להיות היפראקטיבי ותזוזתי, מבלי יכולת לשבת במקום אחד ולהיות רגוע כשזה לא המקום או הזמן לפעולה. ומצד יסוד העפר, השימוש המאוזן שבמידה הוא להיות מיושב ורגוע מתי שזה הזמן להתעמק במחשבה או הרגשה, עם היכולת לעשות דברים רגועים או עדיניים כאלו במלוא תשומת הלב. והשימוש הבלתי מאוזן הוא הנטייה להיות לאה ואדיש וחוסר מוטיבציה לעשות כל דבר שמצריך פעולה, מכח הכבידות של יסוד העפר שבנפש.

ניתן להיעזר כאן בסיפורים שבחלק א'. הסיטואציה הראשונה של בניית הסוכה היא דוגמא למצב הדורש מהאדם ריבוי של תנועה, כשהאופציה הראשונה היא הנכונה - להתלהב מזה ולקבל מהתנועה חיות, משא"כ

פתיחה להלכות תחנון

יש לחקור בהגדרה הכללית של נפילת אפיים, האם זה מוגדר כ"חובה" או כ"רשות". דבר זה לא מוזכר להדיא בשלחן ערוך, אבל כבר דנו בזה הפוסקים הראשונים והאחרונים, ונביא מקצת מדבריהם.

דיעות שנפילת אפיים רשות

וז"ל הטור (כאן):

"ורב נטרונאי כתב נפילת אפיים בציבור על פניהם אחר התפלה רשות היא".

וכ"כ הריב"ש (סימן תיב) באריכות, וז"ל:

"דבר זה של נפילת אפיים אינו חובת התפלה, אלא שהיה מנהג גם בימי רז"ל. כמו שמוזכר בפ' אחרון דמגלה (כ"ב:) נפול כולי עלמא על אנפיהו רב לא נפל על אנפיה, ושיילין נמי התם מאי טעמא לא נפל על אפיה. וכן בבבא מציעא פ' הזהב (נ"ט:) אמרין אימא שלום דביתהו דרבי אליעזר אחתיה דרבן גמליאל הות, כל יומא לא הות שבקא ליה למיפל על אפיה וכו'. ואם היה מחובת התפלה חס ושלוש שהיה הצדיק ההוא נמנע ממה שיהיה חובה בעבור אשתו. ואף על פי שהכונה שם שהיתה לוקחת אותו בדברים עד שהיה רבי אליעזר שוכח מליפול על פניו, מ"מ אם היה חובה היה זריז ונזכר בה ולא היה שוכחה בכל יום. ולהיות זה רשות ומנהג בעלמא, לזה יש ימים שנוהגין בהם בקצת מקומות בנפילת אפיים, ומקצת מקומות שלא נהגו כן. כגון בחנוכה ובפורים שבישיבת רב עמרם גאון ז"ל היו נופלין ובישיבת רב האי ז"ל לא היו נופלין. וכן בר"ה ויוה"כ ושבת בינתיים בישיבת מתא מחסיה היו רגילין ליפול על פניהם, ובפומבדיתא ובנהרדעא לא היו נוהגין הן, כמ"ש זה לגאונים ז"ל. וכן בבית האבל במנחה כתב רב שרירא גאון ז"ל שיש נופלין. כי להיות הדבר רשות כל מקום אוהז מנהגו, ונהרא נהרא ופשטיה. וכ"כ הר"ר יצחק בן גיאת ז"ל בהלכותיו בשם רב שר שלום ז"ל, נפילת אפיים רשות."

דברי הרמב"ם

אולם, לשון הרמב"ם לא משמע שנפילת אפיים מוגדר ממש כרשות, וז"ל הרמב"ם (הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ה, הלכות א, יג, טו):

שמונה דברים צריך המתפלל להזהר בהן ולעשותן, ואם היה דחוק או נאנס או שעבר ולא עשה אותן אין מעכבין, ואלו הן: עמידה, ונוכח המקדש, ותקון הגוף, ותקון המלבושים, ותקון המקום, והשוויית הקול, והכריעה, והשתחויה.

השתחויה כיצד? אחר שמגביה ראשו מכריעה חמישית, ישב לארץ ונופל על פניו ארצה, ומתחנן בכל התחנונים שירצה.

מנהג פשוט בכל ישראל שאין נפילת אפיים בשבתות ובמועדים, ולא בראש השנה, ולא בראשי חודשים ובחנוכה ובפורים, ולא במנחה של ערבי שבתות וימים טובים, ולא בערבית שבכל יום. ויש יחידים שנופלים על פניהם בערבית. וביוה"כ בלבד נופלים על פניהם בכל תפלה ותפלה, מפני שהוא יום תחנה ובקשה ותענית.

הרי שהרמב"ם השווה את חובת נפילת אפיים לחובת תפילה נוכח המקדש, או לחובת כריעה בתוך שמונה עשרה, ולכאורה לא מצינו מי שיגדיר שהדינים האלו הם "רשות". ולכאורה צ"ע איך הרמב"ם יישב את כל הראיות שהביא הריב"ש שנפילת אפיים אינו אלא רשות ומנהג, כגון מהמנהג שלא נופלים בכל מיני ימי שמחה [כמו שהביא גם הרמב"ם ש"מנהג פשוט" שלא נופלים בימים כאלו], וכן ממה שר"א לא נפל נפילת אפיים בגלל אשתו.

יישוב והסבר ע"פ ארבעת היסודות

ונראה לומר שבנידון הזה של "חובה" לעומת "רשות" יש באמת ג' צדדים, ונסביר את הדברים ע"פ ארבעת היסודות. ידוע שיסוד האש מקביל לכח שלילי, ויסוד המים לכח חיובי. ונראה שזהו בעצם עומק המושג של "חובה", שהוא דבר שאסור שלא לעשותו ונענשים על אי-עשייתו. ולעומתו, "רשות" מסמל הרבה פעמים "מידת חסידות", שהוא דבר שאין שום איסור או שלילה באי-עשייתו, אלא שיש תוספת מעלה ומצוה בעשייתו, והוא "לפנים משורת הדין". וכל זה מקביל ליסוד המים.

אולם, נראה שקיימת בין שני הצדדים האלו שטח באמצע, המקביל ליסוד הרוח שמקומו בין יסודות האש והמים, ואלו הם דברים שהאדם אמור לעשות אותם בגלל שכן הוא דרך הישר והנכון, ואינם תוספת בעלמא, אלא שגם אין בהם חיוב גמור. ונראה שכזה הוא גדר "נפילת אפיים רשות", ולא פליגי הרמב"ם והגאונים, שעיקר הכוונה ב"רשות" שאינה חובת גמור כמו תקנת חכמים גמורה, ונפ"מ שלצורך הגון או כשיש סיבה אמיתית אפשר לדלג עליו. שהרי כיון שסוף סוף אינו "דבר שבמנין", כל חיובו אינו אלא בגלל שכן הוא הדרך הישר והנכון, ובמקום של "יוצא מן הכלל" שאיננו הדרך הישר והנכון כבר אין שום חיוב לעשותו. ולכן, בזמן של שמחה, כל מקום כפי מנהגו, שהבינו שלא כ"כ מתאים נפילת אפיים, וכן במקרה של צורך כמו שהיה אצל ר"א, מובן למה נהגו להקל.

* כבר כתבו כן במקו"צ בגליון לרמב"ם פרנקל בדרך אפשר, שכוונת הגאונים שנפילת אפיים רשות היינו "כעין תפילת ערבית רשות" שכתבו התוספות שאינו רשות גמור שהרי מצינו לו תשלומין, אלא שמותר לדלג עליו במקום הצורך. [וכבר מצינו בערוה"ש שכתב על נפילת אפיים רשות שכבר "שווינהו עליהו כחובה", בדומה למה שכתבו הראשונים על תפילת ערבית רשות, ע"ש].